

YÜREĞİNDE KUŞ UÇURAN FİLOZOF

Osman AKTAŞ

Yıl 1983, Erzurum Cumhuriyet Lisesi, 6 Edebiyat A sınıfı, ders edebiyat, öğretmen Şahin bey hece şiirinin başarılı ismi Mehmet Akif Ersoy’u anlatmakta...

“Arkadaşlar, Mehmet Akif çok sevdiği arkadaşı Neyzen Tevfik’i içkiyi bırakması için hayli zorlamış. Neyzen Tevfik de Mehmet Akif’i kıramadığından içki içmeyeceğine dair Akif’e söz vermiş. Aradan bir zaman geçmiş Neyzen Tevfik’i Akif artık göremiyor, her yerde arıyor, ama kime sorsa “Az önce buradaydı, ayrıldı” yanıtını alıyormuş.

Akif Neyzen Tevfik’in kendisinden kaçtığı kanaatine iyice emin olmuş. Bir gün Neyzen Tevfik’in kendisinden saklanarak koşar adım gittiğini görmüş. Farklı bir yoldan dolaşan Akif, Neyzen Tevfik’in önüne çıkmış.

“Tevfik nereye gidiyordun böyle acele acele?” diye sormuş.

Neyzen de yanıtlamış:

“Rıza Tevfik hastalanmış. Ona geçmiş olsun demeye gidiyordum” demiş.

Akif:

“Koltuğunun altındaki ne?”

Neyzen kızarıp bozarıp:

“Şarap, Rıza Tevfik’e götürüyorum. Eli boş gitmemek için...” demiş.

Akif:

“Bu şaraptan sen de içecek misin?”

Neyzen Tevfik yine utana sıkıla isteksizce:

“Evet” demiş.

Akif:

“Bana içmeyeceğine söz vermiştin. Kendi payını dök, Rıza Tevfik’in payını götür” demiş.

Neyzen Tevfik boynunu bükerek:

“Dostum, benim payım alta kalan kısım. Eğer dökersem Rıza Tevfik’in payını dökmüş olacağım”

Akif gülmüş.

“Tamam, tamam birlikte için” diyerek aldığı sözden vazgeçtiğini bildirip beraberce Rıza Tevfik’i ziyarete gitmişler.

Evet, edebiyat öğretmeni Şahin Bey bu anekdotu aktarıp bitirdi. Bende, 6 Edebiyat A sınıfı öğrencisi olarak Rıza Tevfik merakı böyle başladı.

Kimdi bu Rıza Tevfik? Ne iş yapmış? Neyzen Tevfik’le Mehmet Akif neden bu adamı dost olarak kabul edip, devamlı aramışlar?

İşte o günleri müteakip tarihini tam da hatırlamadığım bir zaman dilimi içinde Ahmet Kaya’dan “Uçun Kuşlar Uçun” şiirinin çağdaş türkü formundaki bestesini dinledim. Rıza Tevfik’i, Ahmet Kaya’yı kendi dünyalarında özledikleri diyarlara götüren bu türkü beni de Tortum Demirciler Köyü’ne götürdü. Her dinlediğimde memleketimin deresinin ark diyeceğimiz bir miktarı da benim çeşmimden süzülerek yeryüzünün sulanmasına katkıda bulundu.

*“Uçun kuşlar uçun doğduğum yere;
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koynunda bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır.*

...

*Orda geçti benim güzel günlerim;
O demleri anıp bugün inlerim.
Destan-ı ömrümü okur dinlerim.
İçimde oralı bir bülbül vardır.*

...

*Hey Rıza, kederin başından aşkın,
Bitip tükenmiyor elemi aşkın,
Sende derya gibi daima taşkın,
Daima çalkandır bir gönül vardır.*

Kaç şiir insanı kendi dünyasından kendi dünyasına bu derece fark ettirmeden alıp götürebilir ki beklentilerinin huzur-i hayaline. İşte beni Rıza Tevfik'e bağlayan da bu oldu, filozof, siyasetçi ve bir muallim oluşundan önce. Rıza Tevfik'in gönlümdeki yerinden söz etmek elbette daha iyi olacak, ama ben okuyucuyu sıkmayacağını inandığım bir nispette Rıza Tevfik'in tanıtılmasının da gerekli olduğunu düşünüyorum. 1869 yılında Cist'de (Edirne'nin kazası) doğdu. İstanbul'da bir Musevi okulunda öğretmenlik yapan Mehmet Tevfik Bey oğlunu da aynı okula kaydetti. Rıza Tevfik bu okulda Yahudi İspanyolcası ve Fransızca öğrendi. Annesinin ölümü ve babasının yeni evliliği nedeniyle Gelibolu'da bir Ermeni mektebinde öğrenimine devam etti. Birincilikle bitirdiği okulunu, 1885'te Mektebi Mülkiyeyi Şahane'ye girdi, özellikle edebiyat derslerinde başarılı oldu; ancak üçüncü sınıfta iken babasını kaybetti (1891), arkasından da ihtilalcilikle suçlanarak bazı hocalar ve öğrencilerle birlikte okuldan çıkarıldı. Doktorluk mesleğine ilgi duymadığı hâlde eğitime devam edebilmek için Tıbbiye'ye girdi. Öğrencileri etrafına toplayıp Namık Kemal'in hürriyet şiirlerini okuması; cumhuriyet hakkında konuşmalar yapmaya başlaması bu okuldan da uzaklaştırılmasına sebep oldu ancak Umumi Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa'ya yazdığı bir dilekçe sayesinde okula geri dönebildi. Ertesi sene Sirkeci'de bir kahvede hürriyet, adalet ve hükümet şekilleri üzerine yaptığı bir konuşma nedeniyle hapsedildi; bu defa da Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'nın aracılığı ile hapisten kurtulup okula dönebildi. Okulu 1897'de bitirip doktor olabildi. Gümrük idaresinde, sonra Cemiyeti Tıbbiyye Mülkiye'de, daha sonra Karantina İdaresinde doktor olarak çalıştı. Tıbbiye'nin son sınıfında iken ilk Türk kadın pedagoji öğretmeni Ayşe Sıdika Hanım ile evlenerek 3 kız çocuğu sahibi olan Rıza Tevfik 1903'te çocukları henüz 3, 4 ve 7 yaşlarında iken eşini kaybetti. Ertesi yıl ikinci evliliğini Nazlı Hanım ile yaptı; bu evliliğinden iki oğlu oldu.

O dönemde gizli bir cemiyet olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne 1907'de Manyasizade Refik Bey'in ısrarıyla girdi. Ertesi sene Meşrutiyet ilan edildiğinde Rıza Tevfik, Selim Sırrı Bey (Tarcan) ile birlikte İstanbul'da at üstünde dolaşıp nutuklar vererek halkın galeyanını kontrol altına almada başarılı oldu. Devrim günleri boyunca iri cüssesi ile de nam salan Rıza Tevfik, Dersaadet'in en etkili kişileri arasına girdi ve kendisine siyaset yolu açıldı. Genel seçimde Osmanlı parlamentosuna Edirne mebusu olarak girdi.

1910 yılında İttihat ve Terakki Fırkası'nın Meclisi feshetmesi üzerine istifa etti; iki yıl sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na girdi. Bu sırada Sultan II. Abdülhamit'ten özür dileyen bir şiir de yazdı. İttihat ve Terakki Fırkası'ndan eski arkadaşları tarafından Sultanahmet'teki cezaevinde bir ay kadar hapsedilen; bir yıl sonra Gümülüne'de seçim propagandası yaparken yine eski partili bir grup tarafından fena hâlde dövülen Rıza Tevfik, ikinci seçimde mebus seçilemeyince siyaseti bir süre için bırakmıştır. Bu dönemde devrin belli başlı gazete ve dergilerinde şiirler, edebiyat ve felsefe ile ilgili makaleler yazdı; ülkenin I. Dünya Savaşı'na sürüklenmesine karşı çıktı. Tiyatro salonları ve kıraathanelerde halka açık verdiği konferanslar ile tanındı.

Vaniköyü'nde Raif Oğan'ın kurduğu Rehberi İttihad-ı Osmâni özel lisesinde Türkiye'de ilk defa felsefe dersleri verdi. Bu dersler önce "*Mebhas-i Marifet (Bilgi Teorisi)*" adıyla taş basma olarak basıldıktan sonra 1914'te "*Felsefe Dersleri-Birinci Kısım*" adıyla yayımlanmıştır. Yakın dostu Tevfik Fikret'in 1915'te ölümünden sonra Arnavutköy Kız Koleji'nde ve Robert Kolej'de Fikret'ten boşalan edebiyat derslerini verdi.

1918'de siyasete yeniden dönerek son Osmanlı kabinesinde Maârif Nâzırı (Eğitim Bakanı) olarak bulundu. Felsefenin eğitim sisteminde yer alması için çabaladı. Aynı yıl Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası'nın büyük üstadı seçilerek burada bir yıl görev yaptı. 1919-1920'de Şura-yı Devlet (Danıştay) Reisliği'ne getirildi.

Aynı tarihlerde Darülfünun'da felsefe ve estetik dersleri verdi. Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'nın ısrar ve baskısı sonucu 1919'da Paris'te toplanan barış konferansına Türkiye temsilcisi olarak katılmak zorunda kaldı. Ertesi yıl ise Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyette yer almak zorunda kaldı. Darülfünun'daki öğrencileri onun Sevr'e imza koyan heyette yer almasını büyük tepki ile karşılayıp derslerini boykot ettiler, protesto gösterileri düzenlediler. Darülfünun grevine yol açan gerilimin son damlası Süleyman Nazif ile Hüseyin Daniş arasında Fuzûlî'nin Türklüğü üzerine yapılan tartışma olmuştur. 29 Mart 1922'de yapılan konferansta hakem rolünü üstlenen Rıza Tevfik, Fuzûlî'nin Türk değil, Acem olduğunu iddia etmiş, "*Türk de olsa ne çıkar*" diyerek nutkuna devam etmişti. Ertesi gün Edebiyat Fakültesi öğrencileri bir kararname hazırlayarak Rıza Tevfik, Ali Kemal, Hüseyin Daniş, Cenab Şahabettin ve Marujan Barsamiyan'ın görevlerinden istifa etmelerini istediler. Edebiyat Fakültesi'nde başlayan boykot diğer üç fakülteye de sıçradı. Gelişmeler üzerine üniversite nizamnamesi değiştirilerek hocaların durumu hakkında karar verme yetkisi Darülfünun Divanı'na bırakılmış ve Divan söz konusu hocalara süresiz izin vererek bir anlamda öğrencilerin isteklerini yerine getirmiştir. Rıza Tevfik, kurumdan istifa etti. Aleyhinde oluşan olumsuz hava nedeniyle korkan Rıza Tevfik, Millî Mücadele aleyhtarı Ali Kemal'in linç edilmesi üzerine Mısır'a gitmekte olan bir yük gemisine binerek 8 Kasım 1922'de ülkeyi terk etti.

Türkiye'den ayrılışından bir buçuk yıl sonra TBMM'nin aldığı bir kararla sürgüne gönderilecek "Yüzellilikler" listesinde yer aldı. Listede yer almasının nedeni, Sevr'i imzalayan heyette yer alması idi. Sürgün yıllarında Hicaz, Amerika Birleşik Devletleri, Ürdün ve Lübnan'da yaşadı. Ürdün Kralı Emir Abdullah kendisine yakınlık göstermiş, maaş bağlamış; Divan tercümanlığı ve Asarı Atika müdürlükleri görevlerinde bulunmasını sağlamıştır. 1928'de Amerika'da bulunan çocuklarını ziyaret edip orada Türk Edebiyatı hakkında çeşitli konferanslar veren Rıza Tevfik, 1934'te Ürdün'deki resmî görevinden emekli oldu. Lübnan kıyılarında Beyrut yakınlarındaki Cünye kasabasına yerleşti.

1939'da çıkan Af Kanunu'ndan faydalanarak 1943'te kendi ifadesiyle "hesaplaşmak için değil, vedalaşmak için" yurda döndü. 31 Aralık 1949'da, felç tedavisi için yattığı İstanbul Vakıf Gurebâ Hastanesi'nde zatürreeden öldü. Mezarı, Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'nda bulunmaktadır.

Servet-i Fünun Edebiyatı'nın kuruluş yılları olan 1895'ten itibaren devrin edebî dergilerinde Abdülhak Hamit etkisi altında aruz vezniyle şiirler yayımladı. Asıl şöhretini 1913'ten sonra yayımladığı şiirlerle kazandı. Millî edebiyatın oluştuğu bu dönemde hece vezni ve kısmen sade Türkçe ile şiirler yazdı; divan, koşma ve nefes tarzındaki şiirleriyle bir dönemin halk edebiyatının canlanmasına yardımcı oldu.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, bütün şiirlerini tek kitabı olan *Serâb-ı Ömrüm* adlı kitabında bir araya getirmiştir. Bu kitap, 1934'te Lefkoşa'da basıldı.

Halk edebiyatının tanıtılması ile ilgili çalışmalar da yapan Bölükbaşı'nın Ömer Hayyam çevirileri, Tevfik Fikret hakkında incelemesi ve Darülfünun'da vermiş olduğu felsefe derslerinin ders notları kitaplaştırılarak *Felsefe Dersleri* adıyla yayınlanmış olup felsefî açıdan Türk fikir hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu eserin transkripsiyonu 2001 yılında Dr. Münir Dedeoğlu tarafından günümüz Türkçesiyle yeniden yayımlanmıştır.

"*Abdülhak Hamid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi*" adlı eserini Abdullah Uçman İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları'ndan çıkarmıştır.

Bazı hatıraları, (İletişim Yayınları) tarafından "*Biraz da Ben Konuşayım*" adı altında yayınlanmıştır.

Evet, inişli çıkışlı hayat bir hayat yaşayan bu koca şair, adeta bir metropolün neonları gibi değişken ve rengârenk... Belki de bu yüzden ona bu kadar bağlandım. Şu doğal samimiyet kaç şairde var acaba?

“ ...

*Ben de senin gibi çapkınım biraz
İki cambaz aynı ipte oynamaz
Beni sevsen bile sen ey işvebaz
Ben o muhabbete layık olmazdım. ”*

Ya tespit ettiği kendi yanlışından dönme becerisini düşünmeden gösteren kaç şair var dersiniz? İşte Rıza Tevfik'in başka bir samimiyeti:

*“Nerdesin şevketlim, sultan hamid han?
Feryâdım varır mı bârigâhına?
Ölüm uykusundan bir lâhza uyan,
Şu nankör milletin bak günâhına.*

“ ...

*“Pâdişah hem zâlim, hem deli’ dedik,
İhtilâle kıyam etmeli dedik;
Şeytan ne dediye, biz ‘beli’ dedik;
Çalıştık fitnenin intibahına.*

*Dîvâne sen değil, meğer bizmişiz,
Bir çürük ipliğe hülyâ dizmişiz.
Sade deli değil, edepsizmişiz.
Tükürdük atalar kiblegâhına.*

“ ...

*Bu itler nedense bana salmadı,
Bahalıydı başım kimse almadı,
Seyrandan başkaca iş de kalmadı;
Gurbet ellerinin bu seyyahına.*

*Hoş oldu cilvesi Cumhuriyetin,
Tadı kalmamıştı Meşrutiyetin,
Deccal'a dil çalan böyle milletin,
Bundan başka çare yok ıslahına.*

*Lâkin sen sultânım gavs-ı ekbersin
Âhiretten bile himmet eylersin,
Çok çekti şu millet murada ersin
Şefâat kıl şâhım mededhâhına.*

Evveli de ahiri de bir insanın doğallığına dayanan bu yaman şair, her insanın yüreğini burkan bir olayı mutlak yaşadığından her okuduğumuz şiirinde kendimizi bulmamızdan daha doğal ne olabilir ki

*“Ruhumda gizli bir emel mi arar
Gözlerime bakıp dalan gözlerin?
Aklıma gelmedik bilmece sorar
Beni hülyalara salan gözlerin!”*

Rıza Tevfik’i kültürel değerlerin yok oluşunu görürken burkulan yüreğinin sesini de en üst perdeden duyurduğunu da söylemeden geçmek doğru olmaz düşüncesindeyim. İşte “Harap Mabet”:

*“Vardım eşiğine yüzümü sürdüm,
Etrafını bütün dikenler almış.
Ulu mihrabında yazılar gördüm,
Kimbilir ne mutlu zamandan kalmış!*

*Batan güneşlerin ölgün nigâhı
Karartıp bırakmış o kıblegâhı
Mazlum bir ümmetin baht-ı siyahı
Viran kubbesinde gölgeler salmış.”*

Dünyadan elini eteğini çektiler, ahiret hayallerine daldıran hoca tayfalarına da verdiği çok nefis cevaplar var Rıza Tevfik’in:

*“...
Miracı anlatma, eşek değilim,
Bildiğin kadar da melek değilim,
Günahkâr insanım, ördek değilim,
Bu ağır gövdeyle uçamam hocam.*

*Halka korku verme velvele salıp,
Dünya ve âhiret bu köhne kalıp,
Ben softa değilim cübbemi alıp,
İmaret imaret göçmem hocam.*

“...”

Gel de böyle bir şairi sevme. “Ve İlâllahi'l müştakâ” adlı şiirdeki gerek ahenk, gerek ilim, gerekse İslam felsefesi insanı ayrı dünyalara alıp götürmede... Geri gelebilirsen gel.

*“Yarabbi bilirim hünerin çoktur
Uğurlu uğursuz şeyler yarattın
Hele siyasette akranın yoktur
Dünyanın altını üstüne kattın
...
Feylesof Rızâyım, kulunum elbet
Bir senin lütfundan dilerim rahmet
Sormayayım dedim, suçumu affet
Sabrımı tükettin, beni çatlattın”*

Bence şiirin ve Rıza Tevfik’in tamamını okuyun ki, kendinizi tanıyabilesiniz.